

PREGOVOR K PRVI IZDAJI (1970)

Slovenska akademija znanosti in umetnosti in njen Inštitut za slovenski jezik (Leksikološka sekcija) začinjata s to knjigo izdati slovar sodobnega slovenskega knjižnega jezika, ki bo obsegal pet zvezkov. Tako bomo Slovenci dobili delo, ki bo skušalo kolikor mogoče zadostiti potrebam naše današnje splošne kulturne stopnje v skladu z zahtevami novejših leksikografije in ob upoštevanju najpomembnejših dejstev iz našega izročila. Ta smoter ni bil dosegljiv brez premagovanja nekaterih težav in ovir, ki so v neposredni zvezi z razvojem in stanjem naše jezikovne znanosti. Dediščina preteklosti nam za moderen slovar žal ni nudila ne ustrezne znanstvene tradicije niti ne dovolj izčrpnega gradiva, kakor so ga imeli drugi slovanski narodi, ki so si že ustvarili slovarje svojih sodobnih knjižnih jezikov.

Slovar slovenskega knjižnega jezika je naš prvi izčrpnější enojezični, razlagalni slovar, sestavljen dobrih sedemdeset let po Pleteršnikovem. V teh desetletjih se je med Slovenci marsikaj spremenilo. V tem razdobju se je med nami izvršil družbeno-politični proces malodane od razlojitve naše družbe vse do osvobodilnega boja in revolucije, slovenska književnost je v tem času preživela vrsto stilnih men, od simbolizma slovenske moderne preko ekspresionizma v novi realizem, v socialistični realizem in v najnovejšo struje; nastala je slovenska znanost vseh družbenih, matematičnih, tehničnih in naravoslovnih smeri. Vzporedno z vsemi temi družbenimi in duhovnimi premiki se je razvijal in razraščal tudi slovenski jezik, v katerem lahko danes beremo najpomembnejše klasike svetovne književnosti in filozofije, hkrati pa z njegovo pomočjo dosegamo znanje o odkritjih vseh znanstvenih prizadevanj ter upravljamo in urejamo naše življenje. Naravna je tedaj potreba po novem pregledu in po novem zapisu slovenskega jezikovnega zaklada, ki naj bi obsegal kolikor mogoče vse, kar je obdelala slovenska knjižna misel, vso osnovno znanstveno terminologijo, ki jo mora razumnik našega časa poznati in obvladati, in ves mnogoliki svet našega pojmovnega kozmosa.

Novi slovar bodi koristen kulturni instrument za naše umsko življenje nasploh, hkrati pa naj bo z vso svojo vsebino tudi spomenik naše današnje kulture. Smoter in prizadevanje vseh, ki so pripravili prvo knjigo in ki bodo oskrbeli še naslednje, je, da naj bi bile v tem slovarju določno in jasno zarisane meje naše današnje vednosti in zavesti, naše izrazne domiselnosti in odličnosti, pri tem pa bodi delo tudi pomembno pričevanje o naši slavistični znanosti, saj bo uspeh truda številnih naših znanstvenih delavcev, njihovega znanja, ljubezni in izjemne požrtvovalnosti, spomenik dela in teženj, ob katerem naj se oplajajo in osveščajo sedanja in bodoča slovenska pokolenja.

V imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti se zahvaljujemo glavnemu uredništvu novega slovarja, vsem članom Leksikološke in Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik, številnim terminologom raznih področij za sodelovanje in pomoč, prav tako pa vsem rednim in izrednim zunanjim sodelavcem, skratka vsem, ki so nam s svojim znanjem in delom kakor koli pomagali, da smo lahko z izdajo prve knjige začeli uresničevati to potrebno, odgovorno in resnično pomembno delo.

Posebej se morava zahvaliti zastopnikom najvišje oblasti v naši republiki, ki so nas kakor koli podpirali; zlasti gre hvala republiškem Skladu za pospeševanje kulturnih dejavnosti, saj bi brez njegove uvidevnosti in finančne pomoči ne mogli uresničiti svoje zamisli. Prav tako se zahvaljujemo vodstvu Državne založbe Slovenije, ki je prevzela skrb za objavo tega obsežnega dela, enako pa tudi tiskarni Ljudske pravice, njenemu vodstvu in njenim uslužbencem, ki sodelujejo pri natisu *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*.

V Ljubljani, jeseni 1969

Upravnik
Inštituta za slovenski jezik
akademik
prof. dr. Bratko Kreft

Predsednik
Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Josip Vidmar

SKLEPNA BESEDA K PRVI IZDAJI (1991)

S to knjigo [T–Ž in Dodatki] je končan *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), prvi večji enojezični razlagalni slovar sodobne knjižne slovenščine, v katerem je zajetih in obdelanih nekaj nad 107 tisoč gesel in podgesel na dobrih pet tisoč straneh. Posamezne knjige obsegajo tole število gesel in podgesel: 1. – 22.064 (A–H, 1970, 844 str. in LXII str. Uvoda), 2. – 20.816 (I–Na, 1030 str.), 3. – 22.285 (Ne–Pren, 1979, 1076 str.), 4. – 22.529 (Preo–Š, 1985, 1125 str.), 5. – 19.336 (T–Ž, Dodatki A–Š, 1991, 1051 str.). Izdelali so ga sodelavci Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša po zasnovi, ki je bila obravnavana v jezikoslovnih krogih in utrjena v šestdesetih letih.

Slovar je nastal na osnovi obsežnega jezikovnega gradiva, izpisanega iz okoli šest tisoč tiskanih enot, katerih večina je iz druge polovice našega stoletja; precej jih sega tudi v 19. stoletje, zlasti v njegovo zadnjo tretjino (klasiki). Največ izpisov je sicer iz leposlovja, vendar so močno zastopane tudi vse druge zvrsti knjižnega jezika (znanstvena, strokovna, poljudnoznanstvena, publicistična in druga besedila). Izpisovanje se je začelo leta 1946 pod vodstvom Frana Ramovša in Jakoba Šolarja; do danes je sodelovalo blizu dvesto visoko izobraženih slavistov in drugih filologov skupaj z vsemi sestavljavci slovarja. Potek pridobivanja izpisov, njihovo razporeditev po zvrsteh in količinsko rast je mogoče spremljati po letnih poročilih v letopisih Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tako je bila sistematično zbrana in urejena slovarska kartoteka s šest milijoni listkov in tristo tisoč iztočnicami. Za obdelavo v slovarju je bilo odbranih nekaj več kot tretjina besed, druge (183 tisoč) so bile objavljene v *Besedišču slovenskega jezika* 1, 2 leta 1987. Poleg splošne kartoteke je bilo sestavljenih več pomožnih in dopolnilnih zbirk (frekvenčna kartoteka najpogostejših besed, kartoteka sinonimov in kvalificiranih besed oziroma besednih zvez, kartoteka razlag, narečna kartoteka), ki so omogočile usklajeno redakcijsko delo in učinkovito preverjanje. Pri nadaljnji bogatitvi slovenskega slovarskega gradiva bo treba bolj kot doslej pritegniti tudi knjižno slovenščino zunaj meja Republike Slovenije.

Čeprav je SSKJ slovar splošnega tipa, je v njem veljala posebna skrb strokovnemu izrazju, pomembni plasti slovenskega knjižnega besedišča, saj je njegova izoblikovanost in urejenost znamenje visoke jezikovnokulturne ravni. Sezname terminoloških sodelavcev in svetovalcev v vseh petih knjigah dokazujejo, da je v slovarju zastopanih okoli sto strok s svojimi vidnimi predstavniki; to zagotavlja ustrezno strokovnost rešitev. Redakcija SSKJ je imela spodbujevalno vlogo posebno na tistih terminoloških področjih, kjer je bilo vprašanje strokovnega izrazja doslej premalo v zavesti; seveda se je moral SSKJ omejiti na izbor, ki ga narekuje širša splošna raba, tako da glavna naloga še vedno ostaja specializiranim terminološkim slovarjem.

Slovar slovenskega knjižnega jezika je v celoti skupinsko delo; avtorstva posameznega geselskega članka iz samega slovarja ni mogoče ugotoviti, razen pri t. i. oglavju. Redakcijski postopki so se zvrstili tako, da so bile osnovne redakcije člankov pregledovane in usklajevane, pri čemer je pogosto prišlo do globljih vsebinskih posegov in sprememb; vendar hrani sekcija dokumentacijo o vseh stopnjah dela, tako da bodo morebitni prihodnji raziskovalci zgodovine slovenskega slovaropisja lahko ugotovili količinski in kakovostni delež posameznega soavtorja.

Posebej velja poudariti, da se je ob delu za SSKJ leksikografsko izšolala naša prva skupina slovenistov, ki bo lahko ureničila še nadaljnje načrte našega slovaropisja in izpeljala sorodne jezikoslovne naloge. Svoje znanje in izkušnje so starejši v neposrednem delovnem stiku prenašali na mlajše; sestavili so tudi več internih pripomočkov, ki odkrivajo redakcijsko tipologijo, metodo dela, praktične prijeme in postopke: sedemnajst splošnih alfabetarjev, pet dodatnih splošnih alfabetarjev, pet alfabetarjev v SSKJ sprejetih gesel, splošni alfabetarij za dodatke v štirih delih, pet odzadnjih seznamov, splošne napotke in praktična navodila za redakcijo (S. Suhadolnik, M. Hajnšek-Holz, J. Meze, Z. Leder-Mancini, J. Müller, J. Rigler, I. Černelič, M. Janežič, M. Silvester, A. Gložančev), priručnik za tehnično stran redakcije (M. Silvester), seznam kvalifikatorjev in kvalifikatorskih pojasnil (M. Cedilnik), redakcijske sheme za predpone črk O in P (M. Hajnšek-Holz) in za gesla s predponama u- in v- (L. Legiša).

Pri izdelavi slovarja je sodelovalo več generacij, od najstarejše, rojene na prehodu v naše stoletje, do najmlajše iz petdesetih let; avtorjem slovarja se je posrečilo premostiti večje razlike v pogledih na sodobni slovenski knjižni jezik in vzpostaviti ravnotežje in ustrezno enotnost. Vendar slovar najbrž ne bo ušel očitku, da se je že rodil z nadihom starinskosti; toda temu se v celoti ne more izogniti noben slovar.

Nič nenavadnega ni, da je v treh desetletjih prišlo do precejšnjih sprememb v sestavi sodelavcev slovarja. Večina podatkov o tem je objavljena v posameznih knjigah za naslovnimi stranmi, zato naj jih tu samo strnem in dopolnim. Od članov glavnega uredniškega odbora so umrli: France Tomšič (1905–1975), Mile Klopčič (1905–1984, predsednik odbora do 1971), Lino Legiša (1908–1980), Anton Bajec (1897–1985, predsednik odbora 1971), Jakob Rigler (1929–1985), Janko Jurančič (1902–1989, predsednik odbora 1973–1984); umrla je tudi urednica Jela Jenčič (1918–1972). Anton Bajec in Lino Legiša sta v glavnem uredniškem odboru skrbela za redakcijo nepregibnih besednih vrst; njune osnovne redakcije teh gesel so tudi v knjigah, ki so izšle po njihovi smrti (Legiševe v četrti in peti, Bajčeve v peti). Zgodnja Riglerjeva smrt (ob koncu četrte knjige) je močno prizadela kontinuiteto obdelave geselskih glav; zapustil je še večino rešitev za gesla črke T v peti knjigi, medtem ko je bilo treba še obdelati gesla črk U, V, Z, Ž in dodatke po njegovih načelih in praksi. Nelahko nalogo je opravila posebna komisija, v kateri se je novi sodelavec Vladimir Nartnik usposobil za postopno nadaljevanje Riglerjevega dela. Med umrliimi se spomnimo tudi Boža Voduška, Rudolfa Kolariča in Ivana Tominca, ki so prispevali svoj delež v začetni dobi priprav za slovar.

V zadnjem obdobju izhajanja so odšle v pokoj urednice Joža Meze, Marija Janežič in Marta Silvester, ki so v slovarju zapustile vidno sled neutrudnega dela in znanja. Leta 1982 se je upokojil tudi tajnik in član glavnega uredniškega odbora Stane

Suhadolnik, ki je bil od petdesetih let gonilna sila redakcije slovarja in je uveljavil sistematičnost in preglednost dela; kot član komisije za pravopis, pravorečje, oblikoslovje in intonacijo pri glavnem uredniškem odboru je veliko pripomogel k temu, da se je ohranilo in do konca uresničilo Riglerjevo izročilo.

Izkušnje pri delu za slovar so si pridobili tudi poznejši profesorji slovenskega knjižnega jezika in stilistike na univerzi in nekdanji pedagoški akademiji Ada Vidovič Muha, Tomo Korošec in Viktor Majdič; pridobljene izkušnje s pridom uporabljajo France Novak v sekciji za zgodovino slovenskega jezika, Zvonka Leder-Mancini in Cvetana Tavzes v sekciji za terminološke slovarje.

O *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (zlasti o prvi knjigi) je izšlo veliko ocen in prikazov doma in na tujem; razumljivo je, da so bile domače ocene zahtevnejše, nadrobnejše in ostreje. Več predlogov in pripomb je bilo pri nadaljnjem delu za slovar koristnih, marsikatera zahteva pa bi pretresla zasnovo in izpodkopala sestavno enotnost celotnega slovarja, ki jo je bilo treba vsekakor ohraniti, da bi bralci po napotkih iz Uvoda v prvo knjigo razumeli tudi peto. Med opaznejše premike lahko štejemo pogostejše pisno podomačevanje tujih prvin, ki je slovar bolj približalo današnji rabi. Zaradi obsežnejšega gradiva in bolj izostrenih pomenskih razčlemb je opazno, da imajo besede istega ranga v peti knjigi navadno daljše članke.

Dotakov je manj, kot je bilo predvideno; izkazalo se je, da je prišlo v knjižni jezik v dveh desetletjih zlasti veliko strokovnega izrazja, ki je večinoma preveč specialno za splošni slovar. Po drugi strani se je v kartoteki nabralo precej individualnih besednih tvorb, ki po splošno veljavnih merilih ne morejo biti sprejete v razlagalni slovar srednjega obsega. Pri izboru smo si prizadevali obdržati nespremenjena merila, da ne bi prišlo do prevelikega razhajanja med začetkom in koncem slovarja.

Slovar slovenskega knjižnega jezika bo kljub pomanjkljivostim ostal ena najpomembnejših stvaritev slovenske kulture; vsem, ki bodo v njem iskali pomoč in bodo upoštevali redakcijska pojasnila (kvalifikatorje idr.), bo zanesljiv svetovalec o pravopisnih vprašanjih, izgovoru, oblikah, naglaševanju, vezljivosti, pomenih in zvezah piscem slovenskih besedil, raziskovalcem jezika, šolnikom in učečim se, skratka, vsem, ki cenijo svoj jezik in njegove vrednote. Za tuje jezikoslovce bo slovar zakladnica podatkov in informacij o knjižni slovenščini, ki jih bodo iskali zaradi študija nje same ali zaradi primerjav z drugimi sorodnimi jeziki; SSKJ bo podlaga in vir za nastajanje novih tipov slovarjev, tudi dvojezičnih. Slovar naj postane v moderni informacijski dobi enakovreden udeleženec pri vzpostavljanju kompatibilnosti med jeziki; obenem naj bo trdna opora pri krepitvi odpornosti slovenščine v stikih z drugimi jeziki.

Manj znano je, da prinaša slovar z bogatim jezikovnim gradivom tudi najbolj avtentično vednost o bivanju in življenjski resničnosti našega človeka v današnjem času in v preteklosti, iz njega se da izluščiti sončna in senčna podoba našega duhovnega in fizičnega obstajanja; zato lahko slovar beremo tudi kot knjigo o Slovencih.

Josip Vidmar in Bratko Kreft sta veliko let bedela nad tem, da je bilo delo za slovar mogoče. Vrsta ljudi, imenovanih in neimenovanih, ki zaslužijo zahvalo za svoj delovni prispevek za slovar, je zelo dolga in predolg bi bil seznam vseh izpisovalcev, strokovnih in tehničnih sodelavcev, brez katerih slovarja ne bi bilo. Ko se zahvaljujem članom Leksikološke sekcije in urednikom slovarja, bi rad poudaril, da zaslužijo posebno priznanje, ker so zaradi plemenitega cilja ohranili optimizem in vzdržali na tej pogosto trnovi slovarski poti; naj posebej omenim vodjo in usklajevalko tega odgovornega dela v zadnjem desetletju Mileno Hajnšek-Holz.

Slovar slovenskega knjižnega jezika je bil končan in dotiskan v letu rojstva slovenske narodne samostojnosti in državne suverenosti, ki jima je bil jezik najočitnejši vodnik in pričevalec; zato je ta zveza življenjska in trajna.

Ljubljana, avgusta 1991

Franc Jakopin
predsednik glavnega uredniškega odbora

PREGOVOR K ENOZVEZKOVNI IZDAJI (1994)

Slovar slovenskega knjižnega jezika v eni knjigi obsega 93.154 gesel in 13.888 podgesel na 1762 straneh. V njem je neokrnjena vsebina vseh petih knjig *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki so izšle v letih 1970 (A–H), 1975 (I–Na), 1979 (Ne–Pren), 1985 (Preo–Š), 1991 (T–Ž in Dodatki), popravljene so le tiskarske napake in nekatere tehnične nedoslednosti. Gesla iz Dodatkov so uvrščena na ustrezna mesta po abecedi.

Osnova za natis te izdaje je računalniška oblika slovarja. Prenos slovarja (prvih štirih knjig) v računalniško obliko in adaptacija pete knjige (ki je že bila računalniško stavljena) je bil opravljen v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pri delu so sodelovali Milena Hajnšek-Holz, strok. svetnica, Polona Kostanjevec, v. strok. sodelavka, Karmen Nemec, v. teh. delavka, Alenka Koren, sam. teh. delavka, in mag. Primož Jakopin, dipl. ing. Delo je trajalo dve leti.

Leta 1992 je Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije odobrilo Inštitutu namenska sredstva za nakup računalniške delovne postaje z bralnikom slike, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije pa sredstva za nakup programske opreme za razpoznavanje besedila (*Lectures*). Zaradi kompleksnosti tiska vseh petih knjig *Slovarja programa Lectures* nismo mogli uspešno uporabiti. Za razpoznavanje besedila je bil ustrezno dopolnjen program *EVA* mag. Primoža Jakopina; z njim smo slovar na računalniku tudi uredili.

Glede na to, da je bil prenos tako obsežnega in zahtevnega besedila v računalniško obliko na Slovenskem pionirsko delo, smo naleteli na številne probleme, ki smo jih reševali skupaj s strokovnjaki z različnih področij. Tako je npr. nabor znakov občutno presegel za sedanjo računalniško tehnologijo standardno število 256. S 16-bitnim naborom smo lahko uvedli tudi diakritične znake za naglasno mesto in tonemski naglas ter grške črke; nabor znakov je naveden na koncu Uvoda.

Slovar slovenskega knjižnega jezika izdajamo sto let po Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, ki je temelj novejšega slovenskega slovaropisja.

Milena Hajnšek-Holz,
vodja Leksikološke sekcije
Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU

DODATEK K PREGOVORU IZDAJE V PETNAJSTIH ZVEZKIH (2008)

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) je temeljni razlagalni slovar slovenskega jezika. Tako s slovarskega kot jeziko(slo)vnega vidika predstavlja trdno koherentno celoto, ki v posameznostih sicer odražajoč družbeno in posledično jezikovno stvarnost druge polovice dvajsetega stoletja, ko je slovar nastajal, združuje zlasti bogastvo trajnega dela slovenskega besedišča. Čeprav se jezikoslovje in z njim slovaropisje nezadržno razvijata, ostaja *Slovar slovenskega knjižnega jezika* s svojo slovarsko izjemno domišljeno zgradbo in z bogatim delom osnovnega slovenskega besedja zgledna podlaga za vse nadaljnje slovarje sodobnega slovenskega jezika in obenem dragocen jezikovni priročnik za vse, ki jim je slovenščina blizu.

Ljubljana, decembra 2007

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU